

טבת התשע"ו

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"ויגש אליו יהודה"

לפרשת ויגש (על פי שיעורים של הרב שמעון גולן והרב יעקב פילבר)

4. האברבנאל מרחיב את השאלה. נקודת המוצא שלו היא המילה "ויגש":

"מה ענין זאת ההגשה, והלא יהודה היה מדבר עמו קודם זה ולפניו היה עומד, ומאין ניגש ואנה ניגש? ומה ענין אמרו 'באזני אדני', כי בהיותו מדבר עמו היה (ממילא) מדבר באזניו?"

המלבי"ם סובר שב"גישת" יהודה ליוסף יש שינוי טקטי. לדעתו, אדם העומד למשפט יכול לבחור באחת משתי אפשרויות: הראשונה - לזכות במשפט מהדין ("דרך משפט"). אדם זה צריך להאריך בדברים ולהציע את ראיותיו וזכויותיו. הדרך השנייה היא דרך החסד. בגישה זו, אין להאריך בטענות, אלא לבקש מחילה. גישה זו אין מקומה בבית המשפט אלא אך ורק בפני מלך.

5. מסכם המלבי"ם:

"כי תחילה היו הטענות לפני כל הניצבים שם, כדרך המשפטים שיתמצעו בו כל השופטים שהיו עם יוסף בהשפטו, ועתה ניגש אליו לבדו ויאמר בי אדני - דרך בקשה, ידבר נא עבדך דבר - היינו רק דבר אחד, לא הצעת דברים לזכות דרך משפט, כי חסד אני שואל, ורק באזני אדני, לא באזני השופטים שעימך, כי אין להם יכולת לוותר ולמחול... כי כמוך כפרעה - ויש בך הכח למחול מצד המלך."

נצי"ב ב"העמק דבר" רואה בגישת יהודה ליוסף שינוי טקטי אחר. לדעתו, הביטוי "באזני אדני" מלמדנו על רצון יהודה לדבר בלחש באזני יוסף, כאילו סוד לו אליו, ואולי אפילו דבר שאינו "חלק" כל כך מבחינה חוקית. בגישה זו יש חנופה ליוסף מצד אחד (שהיא כלי יעיל להשגת "טובות" ..) ומצד שני יש בחנופה סכנה כפי שלומד הנצי"ב מהמסופר גמרא.

6. במסכת גיטין (דף נו):

"וכדאיתא... בעת שאמר רבן יוחנן בן זכאי לאספסינוס: שלמא לך מלכא, הקפיד (אספסינוס) הרבה ואמר לו: מחייבית קטלא דלא מלכא אנא וקרית לי מלכא." הסכנה היא שהמחניף עלול להיחשב כמורד במלכות.

בתחילת פרשת ויגש, העימות בין יוסף לאחיו מתקרב לשיאו. בתחילת העימות, בפרשת "וישב" מתוארת שנאת האחים ליוסף וסיבותיה, דרך מכירתו למצרים וקורותיו שם ועד התגלות יוסף לאחיו בפרשתנו. בתיאור זה בולט העימות הישיר בין יהודה ליוסף. תחילת העימות בסיום פרשת "מקץ".

1. בראשית מד פס' יד-יז:

וַיבֹּא יְהוּדָה וַאֲחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדְנוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי אָרְצָה. וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מַה הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם הַלֹּא יָדַעְתֶּם כִּי נֹחַשׁ יִנְחַשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי. וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מֶה נֹאמַר לְאֲדֹנָי מֶה נִדְבַר וּמֶה נִצְטַדֵּק הָאֱלֹקִים מִצָּא אֶת עוֹן עַבְדֶּיךָ הִנְנוּ עֹבְדִים לְאֲדֹנָי גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ. וַיֹּאמֶר (יוֹסֵף) חֲלִילָה לִי מַעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יְהִי לִי עֶבֶד וְאַתֶּם עָלֹו לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיכֶם.

כך מסתיימת פרשת "מקץ". הפסוקים הראשונים של פרשתנו נראים כהמשך ישיר של אותו עימות.

2. בראשית פרק מד פס' יח:

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדָבָר נָא עֲבַדְךָ דָּבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנָי וְאֵל יָחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כְמוֹךָ כִּפְרָעָה.

3. הרב שמעון גולן מדגיש כי מעיון במסורה עולה

הפרדה בין סיום פרשת מקץ לפרשתנו :

המעין... יבחין בנקל כי מי שחילק את התורה לפרקים, שאיננו כידוע מבני ברית, ראה ב"גישה" זו של יהודה המשך ישיר לדו שיח החותם את הפרשה הקודמת, ולכן לא התחיל כאן פרק חדש אלא המשך את מהלך העניינים.

לא כן גישת המסורה, ושני "עדים" לשוני בגישה: הראשון - הפסקה על ידי פרשה סתומה (ס) המהווה אות וסימן לתחילתו של קטע חדש. השני - חלוקה לפרשה חדשה לענין קריאת התורה.

שואל הרב גולן, היכן ראו חז"ל רמז לדו שיח זה, הלא בכתוב אין זכר לכך? ומסביר שיש רמזים לפעילות מסוימת מתחת לפני השטח (או יותר נכון לומר: בין השיטין).

10. כך מפרש רמב"ן את הפסוק אֲדַנִּי שָׁאֵל אֶת עַבְדִּי לֵאמֹר הֲיֵשׁ לָכֶם אֵב אוֹ אֶח:

"לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה כבר ביניהם... אבל יש בסתר דבריו שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלים, כי למה יבקש לראותו על כרחם? וכך אמרו בבראשית רבה: אמר לו יהודה: תדע לך שבעלילה באת עלינו. כמה מדינות ירדו ליקח אוכל, כלום שאלת אותם כמו ששאלת לנו? שמא בתך אנו מבקשים או אחותנו אתה מבקש? יאמרו כי זה היה נרמז בדבריו."

ראינו דברי רש"י הלומד מהפסוק וְאֵל יָחַר אַפָּךָ בְּעַבְדְּךָ - מכאן אתה למד שדיבר אליו קשות. ר' אליהו מזרחי מברך מדוע רש"י למד זאת דווקא מפסוק זה, ולא מפסוקים אחרים.

11. הרב אליהו מזרחי:

"אבל ממאמר פי כְּמוֹךְ כְּפָרְעָה אין ללמוד שדיבר אליו קשות אלא על פי מדרשו, ודילמא אינו אלא כפשוטו שהוא למעלה וחשיבות. גם לא ממאמר הֲיֵשׁ לָכֶם אֵב אוֹ אֶח, שאמרו: מתחילה בעלילה באת עלינו... שזה אינו על פי מדרשו, אבל לפי פשוטו יתכן לפרשו על דרך החמלה כדפירש הרמב"ן (בפרוש ראשון)."

רש"י חיפש אפוא את הפסוק המפורש ביותר, על פי הפשט, לכך שהיו בין יוסף ליהודה דיבורים קשים. המזרחי הזכיר את הפסוק פי כְּמוֹךְ כְּפָרְעָה.

12. רש"י מפרשו בארבעה אופנים:

כי כְּמוֹךְ כְּפָרְעָה - חשוב אתה בעיני כמלך זה פשוטו. ומדרשו: סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה ע"י זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה. דבר אחר: מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן, וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. דבר אחר: כי כְּמוֹךְ כְּפָרְעָה - אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך."

כמובן שרק הפרוש הראשון נכנס תחת הכותרת של "הגשה לפיוס", ובפרושים האחרים יש איומים מוסווים על שלומו של יוסף. מסביר הרב גולן כי זו המשמעות של פרוש נוסף ברש"י: על הפסוק יְדַבֵּר נָא עַבְדְּךָ דָּבָר בְּאָזְנִי אֲדַנִּי - יכנסו דברי באזניך. כאן רומז יהודה ליוסף שבדבריו יש גלוי ונסתר, ועל יוסף להאזין היטב לדברים. על פניו הוא מתייחס ליוסף בכל הכבוד הראוי; **חשוב אתה בעיני כמלך חשוב אתה בעיני כמלך**, אולם בין השיטין - משמעות נוספת.

מה משמעות העובדה שגישתו של יהודה כוללת את שלוש הפניות: מלחמה, פיוס ותפילה? הרי התורה לא

7. בדומה מסביר ה"אור החיים" את גישת יהודה אל יוסף:

פשט הכתוב הוא כי דבר ידוע הוא כי מנהג המלכים ישבו לפנייהם גדולי המלכות ושריהם ויועציהם, והיה אם בא איש על דבר משפט או דבר מאת המלך, לא יעמוד בהפסק בין המלך ושריו היושבים ראשונה במלכות, וחוף לעגול יעמוד ושם ידבר, וכמו כן היה מדבר יהודה עד עתה, ואח"כ ויגש אליו פירוש שנכנס לפניו ממחיצתו ועמד בין המלך ובין השרים כדי שלא ישמעו דבריו לזולת המלך... וחילה פני המלך שיתרצה לו לדבר ביחוד אליו... וחילה פניו שלא ימהר להתכעס על אשר שואל כזה ואינו מהמוסר... כי דרך זה יעשוהו גדולים השוים בגדר גדולה זה לזה, לא עבד לאדונו, והוא אומרו בעבדך...

מפירושים אלו עולה שה "גישה" של יהודה משמעותה סוג שונה של דיבור מכפי שהיה עד כה. דבר המפריד בין דברי יהודה בפרשה הקודמת לפרשתנו. מכיוון שכך דנים חז"ל במשמעות המילה וַיִּגַּשׁ.

8. מדרש בראשית רבה (צג ו):

"ויגש אליו יהודה - ר' יהודה ר' נחמיה ורבנן. ר' יהודה אומר: הגשה למלחמה, היך מה דאמר (שמואל ב י): ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה. רבי נחמיה אומר: הגשה לפיוס, היך מה דאמר (יהושע יד): ויגשו בני יהודה אל יהושע לפיוסו. רבנן אמרי: הגשה לתפלה, (מלכים א יח): ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלקי."

מסביר הרב גולן כי בעוד שלכאורה לפנינו שלש דעות בפרוש המילה וַיִּגַּשׁ, הרי שבהמשך המדרש מופיעה דרשת ר' אליעזר: "פשט להון אם למלחמה אני בא אם לפיוס אני בא אם לתפלה אני בא", מכאן שכל שלש המשמעויות קיימות.

רש"י בפירושו לפסוק וְאֵל יָחַר אַפָּךָ בְּעַבְדְּךָ, מפרש: "מכאן אתה למד שדיבר אליו קשות". רש"י לכאורה "מדלג" על אפשרות הפיוס ואפשרות התפילה ופונה ישר לאפשרות המלחמה.

בדומה, במדרשים השונים העוסקים בדו שיח שבין יוסף ליהודה, מופיעים פרטים רבים שכלל אינם מוזכרים בטקסט המקראי.

9. כך במדרש תנחומא (פיסקא ה):

"אמר ליה יהודה ליוסף: תדע שמתחלה לא באת עלינו אלא בעלילות. בתחילה אמרת לנו מרגלים אתם. שניה אמרת לראות את ערות הארץ באתם. שלישית גביע גנבתם - אני נשבע בחיי אבי הצדיק ואתה נשבעת בחיי פרעה הרשע. אם אני אוציא חרבי מנרתיקה אמלא כל מצרים הרוגים. אמר לו יוסף: אם תוציא חרב מנרתיקו אני כורכו על צוארך. אמר ליה יהודה: אם אפתח את פי אבלע אותך. אמר ליה יוסף: אם תפתח פיך אני סותמו באבן."

וכן מוציא דיבה ועושה מעשים נוספים שאינם הולמים את בית יעקב, לכן החליטו שיוסף הוא המהדורה השלישית של האח הדחוי, הממשיך של " שושלת " ישמעאל ועשו.

העובדה שיעקב אהב את יוסף, לא הפריעה, שהרי גם אברהם טעה בישמעאל עד שבקש:

"לו ישמעאל יחיה לפניך".

כן גם יצחק טעה בעשו, כך גם יעקב עלול לטעות ביוסף. על פי מסקנה זו, אז דווקא העובדה שיעקב אהב את יוסף היא שהדאיגה יותר את האחים, מפני שהעדפת יוסף עלולה לסכן את עתידו של עם ישראל, שמא יעקב ימסור את הנהגת עם ישראל ליוסף, שעל פי התנהגותו אינו ראוי. אם כן יש הגיון בהתנהגות האחים, משהחליטו שעתיד העם נתון בסכנת קיום, ראו במלחמה ביוסף מלחמת קודש של הצלת עם ישראל, הצלה שלדעתם כל האמצעים כשרים לה, אפילו רצח כדי להרחיק את יוסף מבית יעקב.

כך, מסביר הגר"א, יש להבין את הקלות בה מקבלים האחים כל הצעה חלופית שמציעים להם כיצד לנהוג ביוסף, מפני שלא קנאה או שנאה אישית מנחה אותם (שאם זו הסיבה לשנאתם, כי אז היו מתעקשים לרוצחו נפש) אלא החשוב להם הוא להרחיקו מבית יעקב. מניע זה גם מסביר מדוע בכל השנים שיוסף היה במצרים לא גילו האחים ליעקב שיוסף חי, למרות שראו את סבלו ואבלו של אביהם, כי הבטחת קיום עם ישראל הצדיקה בעיניהם גם את סבלו של יעקב.

אומר הרב פילבר כי זאת גם הסיבה לשביעות הרצון שלהם לאחר השלכת יוסף לבור עד כדי ישיבתם לאכול לחם, כי ראו בכך מעשה של הצלת העם, וכל כך היו בטוחים בצדקת עמדתם עד שבסיום משימתם מצאו שיש מקום אפילו לחגוג.

מסביר הרב פילבר כי התנהלות זו היתה טעות. זהו גלוי של "שנאת חנם", והיא חמורה יותר בהיותה מגובה בהצדקה של "לשם שמים", ועל המעשה הזה שילם עם ישראל מחיר כבד בהריגת עשרה הרוגי מלכות.

16. כפי שנאמר במדרש משלי:

אמר ר' יהושע בן לוי: לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף

לפי המדרש אסף השליט הרומי עשרה חכמים, שאל אותם מה דינו של מי שעובר על 'וגונב איש ומכרו ונמצא בידו', לפי דבריו, החכמים שקולים כאחי יוסף, ולכן עליהם לפרוע את החוב שעדיין תלוי ועומד. ולאחר שענו 'מות יומת' - חייב אותם במיתה במקום אחי יוסף.

באה לספר לנו את מעשי יהודה, אלא כדי שנלמד ממעשיו לדורנו אנו. ואם כן מה באה התורה ללמדנו? כדי לנסות לענות על שאלה זו נפנה לשאלה קשה על התנהגותם המוקדמת של אחי יוסף, ויהודה בכללם. רק אחרי מות יעקב הכירו אחי יוסף סופית בכך שפשעו בהתנהגותם עם יוסף.

13. בראשית נ ט"ו:

"ויראו אחי יוסף כי מת אביהם, ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו".

הם פונים אל יוסף:

"אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם, כי רעה גמלוך, ועתה שא נא לפשע עבדי אלקי אביך".

בבקשתם מודים האחים בחטאם, הכרה שבאה בשלבים: בתחילה ראו את אשמתם לא בעצם המעשה שעשו אלא בצורה שהמעשה נעשה, כמו שאמרו:

"אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו, על כן באה אלינו הצרה הזאת".

מכאן שבשלב זה עדיין האחים חושבים שצדקו בעצם המכירה, ואת אשמתם ראו רק באי גלוי מדת הרחמים כלפי אחיהם. בשלב השני, אחרי מציאת הגביע באמתחת בנימין, הם כבר מודים שיש עוון במעשיהם.

14. בראשית, מד, טז:

"האלקים מצא את עוון עבדיך"

רק אחרי מות יעקב, הם מודים בפה מלא שמעשה שלהם הוא לא רק עוון אלא פשע הדורש מחילה וכפרה.

מדגיש הרב יעקב פילבר כי התנהלות האחים ובקשת הסליחה בסוף רק מגבירה את השאלה איך בני יעקב מלכתחילה ירדו לשפל כזה של התנהגות. לא זו בלבד שהיו מוכנים לחסל בדם קר את אחיהם, תחילה ברצח בכוונה תחילה, ואח"כ בהשלכתו אל הבור, (שאולי הוא מעשה נורא יותר, לתת לאחיהם למות מוות איטי ואכזרי, של רעב והתייבשות, תוך ייסורים וחוסר אונים), ויותר מכך, הם עושים זאת בשלוות נפש כזו, עד שהשלכתו לבור לא הפריעה להם ומיד לאחר מכן הם יושבים לאכול.

15. בראשית ל"ז, כד:

"ויקחוהו ושליכו אותו הבורה... וישבו לאכול לחם"

מיד אחר הרצח הם חוזרים לסדר היום הרגיל כאילו דבר לא אירע, שואל הרב פילבר: כיצד ניתן להבין ההתנהגות זו של האחים?

בספר "קול התור" (פרק ב' אות קנא) מסבירים בשם הגר"א שהאחים, ראו את יוסף הצעיר (בן שבע עשרה) לפי רש"י:

"עושה מעשה נערות, מתקן בשערו, ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה"

המדרש ואומר שבדעתו של יהודה שלוש האפשרויות היו קיימות - מלחמה, פיוס או תפילה. יש הבדלים עצומים בין שלושת ההסברים:

- הגשה למלחמה, פירושו הוא שהאדם מסתמך אך ורק על כוחו העצמי, ועל יכולתו להתגבר על האויב שלו.
 - הגשה לפיוס, פירושו הוא שהאדם יוצא מנקודת הנחה שיש לו שותף לשיח (פרטנר), ושבעבודה משותפת עם בן-שיחו הוא יצליח להגיע לפתרון הבעיה לשביעות רצונו. בנוסף, האדם מניח שבכוחו לבד אין מספיק בכדי לפתור את הבעיה - הוא זקוק לשיתוף פעולה מהשני.
 - הגשה לתפילה, פירושו שהאדם איננו סומך לא על עצמו ולא על שותפו. הוא מכיר בכך שאין בכוחו להשפיע על המצב והוא זקוק לעזרה מגורם עליון שרק הוא יכול להשפיע.
- שלושת ההסברים מציגים את ספקטרום אפשרויות ניתוח המציאות שעמדו בפני יהודה והאחים בעמדם לפני יוסף: הסתמכות על כוחם, ניסיון להיעזר במידת רחמנותו של יוסף יחד עם כוחות השכנוע של יהודה או פנייה ישירה להקב"ה כי רק הוא יכול להושיע במצב בו היו.
- בסופו של המדרש ר' אלעזר מלמד כי האדם צריך להחזיק בכל אחת משלוש האפשרויות הללו. לא היה זה נכון שיהודה יסתמך רק על אחת מהאפשרויות. נראה שהמדרש מלמד אותנו שהאדם בכלל צריך להיות נכון במהלך האתגרים הניצבים בחייו לכל אחת מהאפשרויות: לפעמים האדם צריך להישען על כוחותיו בלבד ולא לחשוב שמישהו אחר יטפל במצב במקומו, פעמים שהאדם צריך למצוא בחברה האנושית שותפים שאיתם הוא יוכל להשיג מטרות משותפות, ופעמים שהאדם צריך להכיר באפסות כוחו ולהשאיר את ניהול העולם להקב"ה.
- רבי אליעזר מלמד שגם אם במציאות מסוימת האדם נוטה לאחת מהאפשרויות, תמיד שתי האפשרויות האחרות צריכות להימצא במינון כזה או אחר.

כפי שראינו, מבאר רש"י עפ"י המדרש את "ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני...":

"שדיבר יהודה אל יוסף קשות. אמר לו, אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך".

17. **התוצאה משיחה זו היא (בראשית מ"ה א'):**
"ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי, ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו"

מה גרם ליוסף להתודע אל אחיו דווקא כעת? על פי פשט דברי רש"י ניתן להסביר שיוסף הבין שאם הוא ימתח את החבל יותר מדי, המצב יהיה מסוכן. אם הוא לא יתגלה לאחיו קיים חשש שאחיו יהרגו אותו ואת פרעה, לכן הוא חייב לחשוף את עצמו ברגע זה. אנו אמונים על הסבר זה של רש"י, אולם בפשט הפסוקים אין מוצאים את האיומים שיהודה מאיים על יוסף.

יש בדברי יהודה שתי טענות. הראשונה: הדאגה לשלום יעקב.

18. **בראשית מ"ד ל' - לא':**
"ועתה כבואי אל עבדך אבי והנער איננו איתנו, ונפשו קשורה בנפשו. והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאולה"
השניה: הערבות שקבל על עצמו יהודה מול יעקב אביו.

19. **פס' לב':**
"כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לך כל הימים"

דברי יהודה מתחלקים לשלושה חלקים:

- א. תיאור העבר יהודה משחזר את קורות האחים לאחר שובם ממצרים, ומנסה לעורר את רחמי יוסף. יהודה אפילו שם בפי יעקב דברים שלא אמר כלל, כדי להגביר את רושם השכול של יעקב, אשר איבד כבר את אחד מבני אשתו האהובה, ועומד לאבד עתה גם את בנו השני.
- ב. תיאור העתיד להתרחש - יהודה מדגיש את העלול להתרחש: אם בנימין לא ישוב אתם, כי אז עלול אביו למות, ועל יהודה, שערב אישית לשובו של בנימין, ירבוץ חטא כבד כל הימים.
- ג. בחלק השלישי מציע יהודה את עצמו כעבד, כערב לשובו של בנימין, ואם יחזור בלעדיו יגרום למות אביו. דברי יהודה מסתיימים בשאלה רטורית, המדגישה את ייאושו של יהודה. יש בדבריו מעין הודאה על חטא, וזו פותחת כנראה את הפתח להתודעות יוסף אל אחיו.

ראינו כי המדרש מביא שלוש אפשרויות להסביר את המונח "ויגש" - יציאה למלחמה, רצון לפיוס או תפילה. כשכל אחד משלושת ההסברים מגובה ע"י פסוק שבו משמש השורש נגש כפי אותו הסבר. ר' אלעזר מסיים את